

HIZKUNTZA BIZIBERRITZEA

Yuchi hizkuntza indigenak badauka ahotsa berriz ere, haurrek emana

Oklahoman, Tulsa hiritik asko urrundutako gabe, hainbat herri indigenaren erreserbak daude. Hiri bera natiboen lurralde gisa dago onartuta. XIX. mendean AEBetako hedapenean egindako politiken ondorio da txerokiek, creek edo muscogee-ek leku honetan auitzea: kolonoiei –eta zuriek esklabotzan hartutako pertsonen– leku egiteko eta lursailak emateko, bertan bizi zirenak Mississippi ibaitik mendebaldera bidali zituzten 1830eko hamarkadan.

Milaka hil ziren bidean, baina bizirik irten zirenen ondorengoak Oklahoman bizi dira gaur egun. Aitortza federala daukate, hau da, Washingto-

 HIZKUNTZA / Urtzi URRUTIKOETXEA

Historia gogorra daukan herri indigena da yuchi nazioa. Gutxi dira, ez daukate erreserba edo aitortza federalik Ameriketako Estatu Batuetan, eta, XX. mendean hizkuntza galtzen joan bada ere, argi daukate ez dutela hiltzen utziko. Horretarako, Yuchi hizkuntzako murgiltze-eskola bat ireki dute.

nek herri subirano gisa aitortzen ditu eta beren burua gobernatzen dute.

Herri guztiek, batek izan ezik: Yuchi herri txikiak, gainerako hizkuntzetatik desberdina izanda ere –hizkuntza isolatutzat hartu ohi da, beste ezeinekin harremanik gabenez dauka errekonozimendu federalik. Hala, creek herria-

ren erreserban gabiltzala, Sapulpa herriko txoko batean eraikin eder bat ageri da, zelaizabal bat ondoan duela. Bisontek daude bertan bazkan. Iaz ekarri zituztela jakinaraziko digute geroxeago, Yuchi herriaren kulturako elementu garrantzitsua direlako. Auto bat iritsi, eta ume bat jaitsi da eskolara bidean.

Beheko irudian, yuchi hizkuntza bultzatzeko sortutako eskolaren irudia. Gaur egun 20 ikaslelik gora dauka.
Urtzi URRUTIKOETXEA

INGELESIK EZ

Ikastetxeko sarreran atentzioa ematen du «gaKala hE-lA-Â!» dioden seinaleak. Gero, parentesi artean, ingelesez irakur daiteke itzulpena: «Ingelesa hemen geratzen da». Eskola barruan ingelesik ez, alegia. Yuchi-en (Euchee ere idazten da) hizkuntza biziberritzeko gunerik garrantzitsuenera iritsi gara. Ingelesik gabeko txoko bat Ameriketako Estatu Batuetan.

Richard Grounds izan zen yuchiera biziberritzeari ekin ziona duela hiru hamarkada. «1990eko hamarkadan, nire haurrak institutuan nituela, behin baino gehiagotan atera nituen eskolatik, ez hiruhileko guztietan, baina bai sarritan, gure zaharrekin hitz egin zezaten». AEBetako beste nazio indigena askotan legez, XX. mendearen hasieratik erdialdera bidean galdu zen hizkuntzaren transmisioa. «II. Mundu Gerrakoa izan zen hizkuntza komunitate gisa bizi izan zuen azken belaunaldia. Hitzunik gabe geratzen ari ginen duela hiru hamarkada. Azken hiztun haiekin lan egin genuen, nire haurrek haiekin zuzenean ikas zezaten». Halay Turning Heart-ek, Richard Groundsen alabak, kontatu duenez, hiztun zahar haiek «gure lagun onenak bihurtu ziren». Bere lehen hizkuntza ingelesa izan arren, yuchieraz ahalik eta gehien egiten saiatzen zen, «probatu egiten nuen, esandakoa zuzen ote zegoen galdetzen nien. Eta ez bazidaten ulertzen, banekien ez zela zuzena». Argi izan zuen seme-alabak zituenean yuchieraz egingo ziela. «Nerabea zen erabakia hartu zuenean» dio Richardek, Halayren aitak, «eta sekula ere ez du haurrekin beste hizkuntzaren batean

HIZKUNTZA ISOLATUA

Mintzaira indigena izateaz gain, linguistikoki isolatua ere bada, beste inorekin ahaidetasunik gabea. Are bereziago bihurtzen du horrek mintzaira, eta are larriagoa litzateke hura galtzea. Richard Groundsek biziberritzeko lanei ekin zienean, hogeiren bat adinekok zekiten hizkuntza, baina banan-banan hil ziren. «Gobernuaren barnetegi-eskoletatik (hamarkada luzez indigenak asimilatzeako sistema lazgarria izan ziren barnetegiak) igaro zen hiztunetako batek esan ohi zuen (yuchieraz dio lehendabizi), «sortzailak hizkuntza yuchioi bakarrik eman zigun, opari berezia da, eta erantzukizun berezia. Indartsu egiten gaitu, eta belaunaldi berriei eramatera behartzen gaitu». Baina galtzeko zorian egon da, eta hala dago oraindik.

Jatorrizko hiztunak joan zaizkie azken hamarkadatan. Josephine Wildcat Bigler-ek Yuchi Programarekin elkarlanean eman zituen bizitzako azken 20 urteak, amonarekin ikasitako hizkuntzan istorioak eta bizibideak transmititzen.

2016an hil zen. Handik sei urtera, pandemia betean, haren ahizpa Maxine zendu zen. Baina helburua beteta joan ziren: ez ziren yuchieraren azken hiztunak izan; azken hatsa ematerako, ikusi zuten yuchieraz ziharduen umeen belaunaldia. «Tamalez, azken hiztunek baino ez zituzten ikusi haurrak yuchieraz, eta haiekin aritu ziren eta jolastu zuten, oso hunkigarria izan zen. Haien bizitza guztian hizkuntzaren galera bizi ostean, azkenean haurrak hizkuntzan egiten, jolasten, dibertitzen ikusi zituzten, benetan hunkigarria izan zen».

Dezbah-k badu hizkuntza dakien seniderik, «aitona ia ingelesik ez zekien bere amonak hazi zuen, yuchiera izan zuen inguruan haurtzaroan. Yuchiera lehen hizkuntza zutenen osteko belaunaldikoa da; elebidun hazi ziren, ohiko eskolara joan ziren, baina etxean amonak yuchieraz egiten zien. Agian bera da belaunaldi horretako hiztun elebidunetan yuchieraz ondo dakien azkena». Hala eta guztiz, ez zien ondorengoei pasatu hizkuntza: «Ni ez nintzen

hemen bizi, gero hasi nintzen hurbiltzen, Halay Turning Hearti galdetzen nion, eta aitona ere bai. Materialak sortzen hasi ginen haurren inguruan egonez. Hasieran ez nuen irakasle izateko asmorik, hizkuntza ikasi nahi nuen gure nortasunaren berri izateko, gure sinbolo eta jantzien esangura ulertzeko. Baina hasitakoan, ezagutzaren kutxa handi bat ireki nuen».

«Luzaroan yuchieraz egin gabe egon ostean, aitona berri ere hasi da lotzen, eta esaten du sekula ez zuela pentsatuko horrelakorik ikusterik. Harro dago nitaz, oraindik ere nirekin ingelesez egin arren, baina nire umea ikustean, beti egiten dio yuchieraz. Bisitatzaren dugun bakoitzean, beti ikasten dut».

Jabetzen da haurrek helduek baino bizkorrago ikasten dutela, eskolan gurasoek ere konpromisoa hartu arren hizkuntza ikasi eta erabiltzeko. «Nireak hiru urte ditu, eta beti ezin diot den-dena yuchieraz azaldu. Baina inoiz ingelesezko hitzik erabiliz gero, azaltzen diot zergatik den hori, eta yuchieraz jarraitu behar dugula».

MALKOEN BIDEA

Ezinbesteko galdera dator horrelakoetan: nola gertatu zen galera, nola jazo zen hain hizkuntza bitxia galduz joatea? «Denek zuten lotsa, eskolan oso gogor zigortu zituzten hizkuntzan egiteagatik, bizi osoan ezkutatzaren ibili ziren. Gazte ginela, yuchieraz ikasten hasi eta kaletik 'kaixo, ze ondo zabiltzan' edo antzeko

Naturaz inguratutako eraikin eder batean dago Yuchi eskola. Urtzi URRUTIKOETXEA

zerbait esaten bagenien, sekulako trauma zeukatela ikusten genuen, ingelesez egiten ziguten», dio Richardsek.

AEBetako –eta mundu oso– leku askotan dagoen trauma bera da, *boarding school* hizkuntza, kultura edo ilea ere mozten zieten edo barnetegi-en memoria tarteko. «Ezin zuten publikoki yuchieraz egin. Eta, beraz, espazio bat eratu behar izan genuen, Yuchi Etxea, bertan lasai biltzeko eta lasai erabiltzeko hizkuntza. Baina berariaz eraikitako gune berezi horretatik kanpo, oso zaila zen hizkuntza entzutea». Haurtzaroko zigorren ostean, jatorrizko azken hiztun haiek «oso kolonizatuta» zeuden. «Oso prozesu zaila izan zen batzuentzat ulertzea lehen hizkuntza gisa ez zuen norbaitek yuchieraz egingo

zuela. Lehenengo, gurasoak behar genituen». Hori lortzea oso gauza sakon eta hunkigarria izan da.

Azken 200 urteotan asko sufritu du Yuchi herriak: txeroki, seminola zein muscogee indigenekin batera kanporatu zituzten 1830eko hamarkadan AEBetako hego-ekialdeko jatorrizko lurraldetik. Garbiketa etnikoa bultzatu zuen Washingtonek Alabama, Georgia, Hego Carolina, Florida eta Tennesseeko lur aberatsak zuriei emateko, esklabo zituzten pertsonen eskutik kotoia lantzeko. «Gure arbasoak heriotzaren martxa batera behartu zituzten. Nire amonaren amona bizirik irten zen, haurra zela, eta Malkoen Bidetik hizkuntza ekarri zuen hona», dio Richard Groundsek. Aparteko hizkuntza izan arren, «ez dugu aitortza federalik Washingtonen aldetik. Badugu gure hizkuntza, baditugu gure tradizioak, gure zeremoniak, baina Gobernu federalak bere prozesu kolonialean ez zuen nazio berririk eratzerik nahi, gehienak muscogee-kin sartu gintuen, eta beste batzuk txerokiekin». Zorionez, harreman ona dute auzo-herrieekin, baina horrek ez du kentzen aitortza behar dutela. «Txerokiak gure zeremonietara etorri ohi dira, muscogee creek jendea ere bai, badakite aparteko herria garela. Era berean, badugu elkarrekin zerbait, elkarrekin aurrera egin dezagun ustea, txeroki nazioa inspirazioa izan da hizkuntzan aurrea egiteko».

Orain, yuchiak eurak bihurtu dira inspirazio iturri hizkuntza biziberritzeko, horretarako sortu duten eskolareduagatik. Larrean ikusitako bisonteez galdetu diegu; bufalo izena ematen diete

200 urteotan asko sufritu du Yuchi herriak: txeroki, seminola zein muscogee indigenekin batera kanporatu zituzten 1830eko hamarkadan AEBetako hego-ekialdeko jatorrizko lurraldetik

«Gure arbasoak heriotzaren martxa batera behartu zituzten. Nire amonaren amona bizirik irten zen, haurra zela, eta Malkoen Bidetik hizkuntza ekarri zuen hona»

hemen. Iaz ekarri zituzten Denverretik, haurren txundidurarako, behin eta berriz entzundako animalia handia eskolan bertan izango zela ikusita. Izan ere, yuchien kulturako zati garrantzitsua da bisontea, eta zeremonietako batek “bufalo-dantza” izena dauka. «200 urtez egin dugu zeremonia hori, nahiz eta bufalorik ez ikusi gure gura-

soek, aitona-amonek, haien aurrekoek; baina bufalo-dantzari eutsi zioten». Animalia-
ren urratsen imintzioa egiten du dantzak. «Bufalo-nazioa gara».

Familia batek ingelesezko asimilazioari aurre egiteko abiarazitako ekimenak hogeitaka haur ditu egun. «Denak gaude elkarrengandik hurbil, egunero ikusten dugu elkar, oso komunitate txikia gara. Lotura horri eustea espero dut, 5-10 urte barru hobeto ikusiko dute zertan ari garen», dio Dezbah-k.

Badatoz haurrak yuchieraz, eskolan ikasitakoa eskolaz kanpo ere erabiltzen dute. Komunitateko harremanak aldaraztea ekarriko duen itxaropena daukate orain, berriz ere yuchiera kalean entzun dadin, ehun urte beranduago.

Eskolako komunitate bizia
sortu dute yuchiak.
Urtzi URRUTIKOETXEA